ל״ג באומר

והוא מאמר קטן על

ברייתא דל״ג מדות שלר״א בנו שלר״י הגלילי

ע״פ כ״י של מדרש החפץ בבית עקד הספרים למלכנו יר״ה בברלין

(Ms. or. quart. 577)

מאת

Kör

דוב הילל קעניגסבערגער (מגזע ב״י)

רב דק״ק פלעשען יע״א.

ברלין.

בדפוס צבי הירש בר׳ יצחק איטצקאווסקי.

תרס״ז.

ל"ג באומר

והוא מאמר קטן על

ברייתא דל"ג מדות שלר"א בנו שלר"י הגלילי

ע"פ כ"י של מדרש החפץ בבית עקד הספרים למלכנו יר"ה בברלין (Ms. or. quart. 577).

מאת דוב הילל קעניגסבערגער (מגזע ב"י) רב דק"ק פלעשען יע"א.

קודם שאעיר על ברייתא זו מה ששייך לה בכאן ינתן לי להצדיק עלי דברי ר' מאיר בפרק הנקרא על שמו הוספה למס' אבות האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם ולייישר שגגה שיצא מלפני השליט ה"ה אדמו"ר מוה' ד"ץ האפמאנן נ"י מנהל בביה"מ לרבנים בבערלין הבירה.

בספרי הראשון הנקרא Quellen der Halachah I קדמתי להביא בכורים ולהעיר בעמוד 24 הערה ג' על מדרש החפץ הנ"ל ששם נמצאו בדף ב' של הכ"י ברייתא דל"ג מדות בזה"ל ועוד ראיתי לכתוב שלשים ושלש מדות וכו' וזה ספרי הנ"ל יצא לאור בסוף שנה 1889 (בתחלת שנה 1890) לערכי שלה' וגם אמרתי על מציאתי הלזו נגד אדמו"ר נ"י הנ"ל והוא הביא בקיצור וכנראה משמועה אשר לא שמע רק סמני בסוף מאמרו בס' היובל לכבוד אדמו"ר מוהר"ר עזריאל הילדעסהיימער זצ"ל שנמצא בכ"י מדרש החפץ ברייתא זו ושראוי הוא להוציאו ולמה לא הזכירני. ואני דמיתי שאורו הטהור והבהיר לא יכבה אם ידליק (בזכרו אותי) גם נרי כנר א' למאה. ועוד יש לי לפקח גל ולעורר כי במה"ע שלי שהו"ל בשנת 1890 ונקרא „Monatsblätter etc.“ בעמוד 92 מפרסם הייתי מציאה חדשה שמצאתי בכ"י של מדרש הגדול וגם במדרש החפץ הנ"ל ברייתא דרי"ש על י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. ואדמו"ר נ"י הנ"ל הביא מציאה זו בשנת 1892 במה"ע Israel. Mtschr. (הוספה למה"ע „Jüd. Presse“ Nr. 5, 19a) ברייתא זו וגם במכלתא דרשב"י אשר הו"ל אדמו"ר נ"י שנת תרס"ה (1905) עמוד 117 ולא הזכירני עד עתה מלבד שהבאתי דברים אלו כבר מקודם בספרי הנ"ל „Quellen“ עמוד 94 הערה 1. והיה לאדמו"ר נ"י להשיב אבידה לבעליה במאמרו על הי"ג מדות בס' היובל לאדמו"ר מוה' אברהם בערלינער נ"י עמוד 61 הערה ג'. (ועי' גם פי' הגאון ר' סעדיה הו"ל מהר"ז שעכטער נ"י במה"ע בית תלמוד שנה ד'. ועוד נ"ל להוסיף כאן מפסקת' זוטר' ריש ויקרא וז"ל וזו א' מי"ג מדות שאמר רי"ש בתורת כהנים שהתורה נדר' בהם) ולמה לא עשה זאת? וכנראה תיובתא היא שאין עליה תשובה ומלאכת מחשבת אסרה תורה וצדקה תהיה לי אם אלקוט בזה שכחה כעני.אחר העשיר.

וזה החילי להגיד שהיתה כוונתי לזווג שתי גרסאות של הל״ג מדות כאשר נמצאו בכיי של מה״ג וגם של מדר׳ החפץ כאשר התחלתי במה״ע שלי הנ״ל „Monatsblätter" עם פירוש רחב המפיץ אור על ברייתא זו. אך מאחר שהחה״ג מוה׳ זלמן שעכטער נ״י הדפים לשון של מה״ג בהוצ׳ שלו של מה״ג על ס׳ בראשית (קנטאבריגיא שנה תרס״ב) אקצר במילין ולא אוציא כאן רק לשון של מדר׳ החפץ אף שמהרמז״ש לא עיין בדבר כנכון ומלתו לאו כבתרין ורק אביא ממה״ג להקיף בראייה כדי שיראה הדומה למה״ח ובפרט שקצר המצע מהשתרע והקורא המבין ימצא שם וגם כאן מה שצריך לענין זה. —

אקדמות מילין היתה לי בזה וסליחה תהיה לי אם ח״ו הפרזתי על מדתי. וקודם שאתחיל בעיקר הדבר אציין פה מה שכבר נכתב על ברייתא זו׳ כי עד שהוצאתים ועד הוצאת מוה׳ זלמן שעכטער נ״י לא נודע מנין ל״ג כ״א ל״ב מדות. ונמצאו בח״ג לס׳ כריתות לר״ש מקינון (אשר חיברם וליקטם ר׳ יעקב חאגיז) הנקרא נתיבות עולם וגם הוציאם לאור אדמו״ר מוהר״ר עזריאל זצ״ל במאמר טוב ונעים בדברו ע״ד מצב ביה״מ שלו באייזענשטאדט (שנת תרכ״ט) והיתה תחת ידי ועתה נאבד ממני ולא ידעתי אנה הלך ולא יכולתי להשיגו מאחד מחבירי וגם בשום עקר ספרים. והחכם הגדול מוה׳ יעקב רייפמאנן מנה בספרו „משיב דבר" (ווינא תרכ״ז) כל החכמים וחוקרים שדברו על הל״ב מדות בלא ראו זה את זה עם כמה הוספות בסוף הספר. ותמוה מאד שר׳ שרירא גאון אינו מביא הל״ב מדות אף שמנה הי״ג מדות של רי״ש אך הראב״ד בסוף ברייתא של י״ג מדות אשר בפתיחתא לת״כ הציג עליהן וז״ל ויותר מהמה בני הזהר שהרי שנו בברייתא ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי שלשים ושתים מדות שהתורה נדרשת בהן ויש מאלו בכללם עכ״ל. ועוד אעיר על פסוק משלי ב׳ ב׳ שהוא סמך לברייתא של ר״א ובס׳ נתיבות עולם הובא לראייה פסוק שלא נמצא בתנ״ך ומהרז״ו וגם מהר״י רייפמאנן חקרו ודרשו היטב ויבינו מתוך סברתם ומצאו אותו פסוק ולא עיין בזה מהר״ז שעכטער בהערה ד׳. ובחולין פ״ח. הובא הערה על דברי ר״א בנו של ריה״ג בדברים אלו א״ר משום ר״א בר״ש כל מקום שאתה מוצא דבריו של ר״א בנו של ריה״ג בהגדה עשה אזנך כאפרכסת ובירוש׳ קידושין ספ״א (ס״א ד׳) איתא וז״ל ארי״ אם שמעת דבר מר״א בנו שלריה״ג נקב אזנך כאפרכס הזו ושמע דארי״ וכו׳ (ועי׳ בערוך השלם ערך ארפכסת). אבל במה״ג הובא בזה הלשון ותניא ר״א בר״ש ודע לך זה היטב אם תחקור בענין חיבור וסידור הברייתות. וכל זה תמצא מכוון לאמת במה״ע שלי „Monatsblätter" אשר נעלמו כנראה מחוקרים נכבדים במח״כ. ומה מאד יקרו מדות הללו שהובא במה״ג בלשון תנו רבנן כברייתא ונקראו לכמה פעמים הלכות למשה מסיני ומיודעים היו גם לקראים כי אהרן הקראי כותב עליהם וז״ל ראשית התורה בית ותכליתה למ״ד סימן לא עשה כן וגו׳ ומשפטים (ומשפטים הוא לשון מדות שהתורה נדרשת בהן כאשר נדרש רי״ש במכלתא דרשב״י לואלה המשפטים) בל ידעום ל״ב נתיבות חכמה. ועוד הו״ל ס׳ נתיבות עולם עם חדושים ובאורים

נחמדים מאוד מהר״ר צבי הירש קאצינעלינבאגען מווילנא שנה תקס״ב וגם תרי״ט (דפ׳ ווילנא) ואחר זה הביאם מהרז״ו איינהארן בהקדמה למדר׳ רבה (ד׳ ווילנא). וגם בס׳ אשכול הכפר לקראי יהודה בן אליה הדסי מסי׳ קנ״ה עד סוף סי׳ קס״א. אבל בכולן לא נמנו כ״א ל״ב מדות וההוספה במה״ג ובמדר׳ החפץ עלתה כאשר יראו נכבדי הקריאה להלן בחילוק מדת גימטריא (או נוטריקון) לגי׳ (לחילוף האותיות וגם לחשבון האותיות). וכדי לברר לשון הברייתא אציג פה כל הנוסחאות מספרים הנ״ל והי״ה.

מס׳ נתיבות עולם. בל״ב מדות הגדה נדרשת. א) בריבוי. ב) במיעוט. ג) בריבוי אחר ריבוי. ד) במיעוט אחר מיעוט. ה) בק״ו מפורש. ו) בק״ו סתום. ז) בג״ש. ח) בבנין אב. ט) בדרך קצרה. י) מדבר שהוא שנוי. יא) מסדור שנחלק. יב) מדבר שהוא בא ללמד ונמצא למד. יג) מכלל שאחריו מעשה והוא פרטו של ראשון. יד) מדבר גדול שהוא נחלק בקטן הימנו להשמיע האוזן בדרך שהיא שומעת. טו) בשני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם. טז) מדבר שהוא מיוחד במקומו. יז) מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר. יח) מדבר שנא׳ במקצת והוא נוהג בכל. יט) מדבר שנא׳ בזה והו״ה בחבירו. כ) מדבר שנא׳ בזה ואינו ענין לו אבל ענין לחבירו. כא) בדבר שהוקש לשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשניהם. כב) מדבר שחבירו מוכיח עליו. כג) מדבר שהוא מוכיח על חבירו. כד) מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו. כה) מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חבירו. כו) ממשל. כז) ממעל. כח) מנגד. כט) מלשון גימטריא. ל) מלשון נוטריקון תרי אפי חד אפי ההולך בחילוף האותיות וחד שהוא בחשבון האותיות. לא) ממוקדם ומאוחר שהוא בענין. לב) ממוקדם ומאוחר שהוא בפרשיות. הרי אלו ל״ב מדות.

ובס׳ מהרצ״ה ק״ב ובפי׳ מהרז״ו ריש בראשית רבה וגם סוף מס׳ ברכות הובאו ל״ב מדות באותו סגנון רק שנחלק כאן כנכון מדת גימטריא ולא מדת נוטריקון לב׳ חלקים הנ״ל ומובן ביותר מאחר שגימטריא שהיא מלה יוונית נקראת או γραμματεία והוא חילוף האותיות או γεωμετρία (Algebra) והוא חשבון האותיות כאשר העירו על זה כבר מהר״ם זאקס ומהר״י רייפמאן. ולמהר״ז שעכטער אבד כל זאת.

ובס׳ אשכל הכפר לקראים הנ״ל מא׳ עד ד׳ כנ״ל. ה) בנינו ופרושו. ט׳ עד י״ז כנ״ל בשינוי קצת. יח) מדבר שנאמר במקום אחר להגידם והוא נוהג בתורתך. וכן י״ט וכ׳ וכ״א כנ״ל. כ״ב וכ״ג מצורפים ביחד בזה הלשון סדור מדת אחת ועשרים שהיא שתים ועשרים מדבר שהוא על שתי מדות ואתה נותנו בכח יפה שבשתיהן מדות לבאורים. ומכאן נעתק המנין כנראה. כ״ג) כמדה כ״ב דלעיל וכן כ״ד כנגד כ״ג וכן לקמן. ומדה כ״ז ממעל חסר כאן ולפי זה מדה כ״ח מכוון לדלעיל. מדה כ״ט שהיא גימטריא בתרי אפי נחלק כאן לשתים בפירוש ונמנה בכ״ט מניין שדורשין בגימטריא באגדה אם לחשבון האותיות היא ול׳ היא תמורת האותיות.

ל״א) הוא נוטריקון ומדות ל״א ול״ב מצורפות לאחת והיא מוקדם שהיא מאוחר (בסתם). ואחר זה הביא בעל ס׳ אשכל הכפר ריש סי׳ קס״ב וז״ל תבע ר׳ ישמעאל על שלשים ושתים מדות האלה מודה הוא על מקצתן ומכלל כלם על מקצתן ואמר במשנתו באלה (ואולי כיוון על דרשה במה״ג שהוא מכלתא דרשב״י בריש ואלה המשפטים אש׳ תשי׳ לפניהם ר׳ ישמעאל [אומר] אלו שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן שנמסרו למשה בסיני. ואגב זה אעיר לחידוש על ת״כ לפסוק זאת החיה [ויקרא י״א ב׳] וגם נמצא חולין מ״ב, ס׳: שנדרש כנראה ממלת זאת מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו).

ועתה אעיר על לשון מה״ג מה שנשתנה שם. במדה י״ח הרחיב הלשון קצת וכתב מדבר שנ׳ במקצת ונוהג בכל אם כן מפני מה נאמ׳ במקצת מפני שהוא רוב הנמצא. וכן במדה כ״ט מדבר שנ׳ בזה ואין ענין לו אבל הוא ענין לחבירו תניהו ענין לחבירו שהוא צריך לו. וגם כאן חסר מדה כ״ז שהיא ממעל ובמה״ג מדה כ״ז היא מכנגד וכ״ח) היא מלשון גימטריא וכ״ט מרמז ומראייה האחרונה שהובא כאן היא במקום ממעל. ל׳) מחילוף האותיות. ל״א) מנוטריקון. ל״ב) מוקדם ומאוחר שהוא בענין. ול״ג) מוקדם ומאוחר שהוא בפרישות (בפרישיות) וצ״ל בפרשיות.

ובכ״י של מדרש החפץ הנ״ל אשר מסדרו היה זכריה בי רב שלמה הרופא בשנת ק״צ לאלף הששי וחיבר את פירוש המדרש הזה בלשון ערבי ורק מה שהוא מביא מעיקר המדרש מביא בלשון הקדש נתוסף ההקדמה מיד אחר וחסר בה דף שני (ושגג בזה הר״מ שטיינשניידער) ושם נמצא בזה״ל:

ועוד ראיתי לכתוב שלשים ושלוש מדות שהאגדה נדרשת בהן ואלו הן. הרי ממלת ועוד נמצא שבעל המדרש הביא מקודם גם דבר אחר מענין זה וכבר אמרתי בזה במה״ע שלי "Monatsblätter" שחסר באותו כ״י לכה״פ דף אחר ועליו היו כתיבים י״ג מדות של ר״יש ואולי גם ידובר בו בענין ז׳ מדות של הלל הזקן (עי׳ ריש ת״כ ותוספתא דסנה׳ פ״ז ובפכ״ז דאבדר״ן ובספרי "Quellen" ח״א 17f) כמו שנמצאו בס׳ אשכל הכפר בסוף סי׳ קס״ב גם ז׳ מדות דהלל בזה״ל נשלמו דברי ר׳ ישמעאל במדות התורה שאמ׳ בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בארצך בא הלל הזקן ודרש שבע מדות לפני זקני בתורה (צ״ל בתירה ועי׳ לענין ט״ס זו שנמצא ג״כ בתוספ׳ למס׳ סנה׳ ספ״ז הנדפס עם הרי״ף עי׳ מאמרי במה״ע שלי "Monatsblätter" עמוד ה׳ הערה ד׳) ועתה הרי לפניך דברי מה״ח*).

א מריבוי כיצד הוא הרבוי בשלוש לשונות את גם ואף: את לרבות כמו

---

*) ודע לך ראשי תיבות אלו. מה״ג = מדרש הגדול, מה״ח = מדרש החפץ, פס״ז = פסקתא זוטרתא והיא מדרש לקח טוב עה״ת, מ״א = מדרש אגדה (הוצ׳ ר״ש באבער ז״ל), ת״ב = תנחומא (הוצ׳ הנ״ל), תנ״י = תנחומא הנדפס, במהנ״ל = במקומות הנ״ל דהיינו המדרשים בכלל שייכים לכאן.

[שנ׳] את ה׳ אלהיך תירא (א) לרבות ת״ח. (ב) את אביך לרבות אחיך הגדול ממך ולרבות בעל אמך: גם לרבות כמו שנ׳ גם (צאנך) [צאנכם] גם בקרכם קחו וגו׳ (ג) לרבות עדרים משלו ומשלשריו כמו שנא׳ גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות (ד): אף לרבות כמו שנ׳ אף אני בחלומי (ה) לרבות שראה חלומו ופתרון חלום חבירו:

ב ממיעוט כיצד הוא המיעוט בג׳ לשונות אך רק ומן. אך למעט כמו שנ׳ וישאר אך נח (ו) שאף הוא לא נשאר שלם אלא שהיה גונח דם מפני הצנה. רק כמו שנ׳ רק אדמת הכהנים לא קנה (ז) לפי שהיו המצרים מביאים שדותיהם לכומרים יכול נתן להם ת״ל רק אדמת הכהנים לא קנה שלא נתן להם אלא (שכתובכן) בנומסין [שכתובין] בלבד. מן למעט כמו שנ׳ מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן (ח) מן למעט מוקצה ונעבד ונרבע:

א) דברים ו׳ י״ג וי׳ כ׳. דרשה זו נמצא רק בבבלי (פסחים כ״ב: קדושין נ״ז. ב״ק מ״א: בכורות ו׳:) ובירוש׳ סוטה פ״ה סה״ז (כ׳ ג׳) וכן ירוש׳ בכורות ג׳: מצאתי את ה׳ אלה׳ תירא וגו׳ אותו ואת תורתו. ריבוים אלו של את לא נמצאו כ״א במה״ג ובמה״ח.

ב) שמות כ׳ י״ב דברים ה׳ ט״ז. ודרש של את אביך לא נמצא בכל הש״ס אלא בכתובות ק״ג. דרש מוא״ו יתירה של ואת אמך וכן מרבה בכתובות גם בעל אמך ובמה״ג לא נמצא רק ריבוי דאחיך הגדול. וכנראה יש לדרוש מאת דאביך לרבות אחיך הגדול ומאת דאמך בעל אמך. ועי׳ רמב״ם הל׳ ממרים הט״ו ובכ״מ שם ובט״ז ליו״ד סי׳ ר״ם סעי׳ ח״י. ואין נראה ששני ריבוים דאחיך הגדול ודבעל אמך עולים מב׳ פעמים כבד א״א.

ג) שמות י״ב ל״ב. דרשה זו נמצאת בכל הספרים הנזכרים ע״ש.

ד) שם י׳ כ״ה.

ה) בראשית מ׳ ט״ז. וחסר בשאר הספרים ועי׳ ברכות נ״ה: וב״ר פפ״ח סי׳ ד׳ ושם נדרש ממלת שניהם. וקושיא של מהר״ף בדקדוקי סופרים הערה י׳ מתורץ מן הלשון שלפנינו שהריבוי עלה מ א ף.

ו) בראשית ז׳ כ״ג ונמצא בכל הספרים הנ״ל. ולענין הדרשה עי׳ ב״ר ספל״ב ובפס״ז ובתנ״י לפסוק צא מן התיבה. ובת״ב סי׳ ג׳ נמצא בזה״ל וישאר אין כת׳ כאן אלא וישאר אך נח לשון מיעוט הוא ואח״ז מאמר דר״י בשם ר״א בנו של ריה״ג. ועי׳ ג״כ שם בת״ב שם סי׳ י״ד וישאר אך נח אמר ר׳ הונא בשם ר׳ יוסי יצא נח מן התיבה גונח מלבו. ובמ״א איתא גונח מפני טורח מאכל הבריות שהיה מאכיל ולשון זה הובא ברש״י עה״ת בשם מדרש אגדת ונעלם הציון מעיני מהר״א ברלינר בהוצ׳ שניה של פירש״י עה״ת. ועי׳ במאמרי הגדול על מקורו של פירש״י עה״ת במה״ע Monatsschrift שנה זו ועי׳ ג״כ בפסקתא דרב כהנא רפכ״ז (אחרי מות).

ז) בראשית מ״ז כ״ו וליתא במהנ״ל. ובמה״ג כתב וז״ל לפי שהיו המצרים מבריחין עצמן לכומרים ואומרין שיש להם חוק יכול נתן להם ת״ל רק אדמת הכהנים לבדם אותן שהיו כתובין בטימסון בלבד. ולשון טמסין הוא בלעז tomus ספר. והחילוף בין טומסין ונימוסין נמצא כמה פעמים. אבל גרס׳ מה״ח הוא מלשון *νόμος* חוק בלה״ק.

ח) ויקרא א׳ ב׳. במה״ג מן הבהמה ולא כל הבהמה מן הבקר ולא כל הבקר וצריך להוסיף [ומן הצאן ולא כל הצאן] כדאיתא במה״ח ובת״כ ומהרז״ש הניח בצ״ע ולא הגיה ואח״כ הוסיף במה״ג וז״ל להוציא מוקצה ונרבע ונעבד ורובע ובעל מום. והסדר בת״כ וגם ברש״י עה״ת הוא מהופך ואולי מתחיל במה״ח ממאי דסליק ועוד כפי סדר ת״כ הוא ע״פ זו אצ״ל זו וכאן עולה יפה גם ע״פ הסברא.

ג מרבוי אחר רבוי כיצד כי גם את בניהם ואת בנותיהם (ט) לרבות אבותיהם ואמותיהם שהיו מקריבים אותם לעבודתם.

ד ממיעוט אחר מיעוט כיצד ויאמרו הרק אך במשה דבר ה׳ (י) מלמד שנידבר למרים [ולאהרן] קודם למשה. במרים הוא אומר ותתצב אחותו מרחוק וג׳ (יא) הפסוק הזה לשון נבואה כמו שית׳ במקומו. ובאהרן נאמר ויבא האיש אל עלי וגו׳ הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים (יב). וכה״א ותקח מרים הנביאה אחות אהרן (יג) והלא היא אחות משה אף הוא אלא שנת[נ]באת היא ואהרן קודם למשה:

ה מקל וחומר מפורש כיצד כי את רגלים [רצת] ויליאוך [קל וחומר] ואיך תתחרה את הסוסים (יד).

ו מקל וחומר סתום כיצד נשבע להרע ולא ימיר (טו) יכול אם נשבע להיטיב ימיר. כיצד להרע ולא ימיר שאם היה במדינת הים ואמר יהא בתענית עד שיבוא לבית ק״ו שאם נשבע להיטיב לא ימיר.

ז מגזירה שוה כיצד נזיר היה שמואל כדברי ר׳ נהוראי נאמר בשמואל ומורה לא יעלה על ראשו כי נזיר אלהים יהיה (טז) [ונאמ׳ בשמשון ומורה לא יעלה

ט) דברים י״ב ל״א. ובמה״ג איתא וז״ל אלו נאמר בניהם ובנותיהם הייתי אומ׳ שאין מקריבין לע״ז אלא בנים ובנות בלבד ומניין לרבות אבותיהן ואמותיהן שהיו מקריבין אותן לע״ז ת״ל כי גם את בניהם ובנותיהם. אמר ר׳ עקיבה אני ראיתי גוי אחד שכפתו לאביו והקריבו לפני יראתו. וכן במקומ׳ אחרים הנ״ל וגם בספרי דברים ספפ״א וברש״י עה״ת שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו. ובס׳ את״כ כפתו אביו וטעות היא.

י) בכדבר י״ב ב׳. והא לך לשון מה״ג מא״ם כיצד ויאמרו הרק אך במשה דבר ה׳ מלמד רק [מיעוט] ואך מיעוט מלמד שנידבר עם מרים ועם אהרן קודם למשה וכי היא אומרת הלא גם בנו דבר ומנין שנידבר עם (מרים ועם) אהרן קודם למשה שנא׳ ויבא איש האלהים אל עלי ויאמר אליו כה אמר ה׳ הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה. ומניין שנידבר עם מרים קודם למשה שנא׳ ותקח מרים הנביאה אחות אהרן וכי אחות אהרן ולא אחות משה אלא שנתנבית ועדיין היא אחות אהרן. עכ״ל. ונמצא גם במקומות הנ״ל.

יא) שמות ב׳ ד׳.

יב) ש״א ב׳ כ״ז.

יג) שמות ט״ו כ׳. סוטה י״ב: מגלה י״ד. ועי׳ במכלתא דרשב״י וגם במכלתא ס״פ בשלח וברש״י עה״ת. וז״ל מ״א אחות אהרן ולא אחות משה אלא כל זמן שהיתה אחות אהרן בלבד קודם שנולד משה היתה נביאה. כשנולד משה ניטלה נבואת מכנה וניתלה למשה.

יד) ירמיה י״ב ה׳ ובמקו׳ הנ״ל ועי׳ ב״ר פצ״ב סי׳ ז׳ במנין י׳ קו״ח ששנאם ריו״ש וסנה׳ צ״ו.

טו) תהלים ט״ו ד׳. ובזה״ל נמצא במה״ג מק״ו סתום כיצד נשבע להרע ולא ימיר יכול אם נשבע להרע אינו מחליף דבורו ואם נשבע להיטיב מחליף. וכי מה קשת על בני אדם לעשות להרע לעצמו או להיטיב לעצמו אם להרע אינו מחליף ק״ו להיטיב לעצמו ואיזה הוא להרע לעצמו שמותר לו לעשות. ר׳ יוחנן אומר כגון שהיה במדינת הים ואמר אהא בתענית עד שאבוא לביתי. עכ״ל וכן במהנ״ל. ועי׳ מכות כ״ד. ותענית י״ב. אך משם נראה שרק לשמוטי נפשיה מבי נשיאה אמר כן על עצמו ולא על איש שהיה בים או במדינת הים.

טז) ש״א א׳ י״א וכן במהנ״ל ועי׳ במשנה סוף מס׳ נזיר ובמד׳ שמואל פ״ב סי׳ ח׳.

על ראשו] (יז) מה מורה האמור בשמשון נזיר אף מורה האמור בשמואל נזיר.

ח מבנין אב כיצד זה היסוד ויאמר משה משה ויאמר הנני (יח). על כל דבור ודבור היה קורא משה משה והוא משיב הנני זה בנה אב לכל הדברות.

ט מדרך קצרה כיצד ותכל דוד המלך לצאת אל אבשלום (יט) היה צריך לומר ותכל נפש המלך לצאת אל אבשלום אלא שדיבר הכתוב בדרך קצרה.

י מדבר שהוא שנוי כיצד אל תבטחו לכם (על) [אל] דברי השקר לאמר היכל ה׳ היכל ה׳ (כ) ג״פ למה נשנה. אלא אמר להם אעפ״י שאתם חוגגים שלש פעמים בשנה אם אין אתם עושין רצוני איני מתרצה לכם.

יא מסדור שנחלק כיצד כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם (כא) לחלק (רעים יגיד) [יגיד רעים] למי שהוא חולק על דברי רעיו ועיני בניו תכלינה (כב) הסדור היה ראוי אלא שנחלק.

יב מדבר שבא ללמד ונמצא למד כיצד כמשפט הבנות יעשה לה (כג) בא ללמד שיש להן משפט [ונמצא] למד (מהם) שאר כסות ועונה.

יג מכלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו שלראשון כיצד ויברא א׳ את האדם בצלמו (כד) הרי כלל ואח״כ פרט מעשיו ויצר ה׳

יז) שופטים י״ג ה׳.

יח) שמות ג׳ ד׳ ובמה״ג בזה״ל כיצד זה היסוד כל שהוא מלמד על כל מה שאחריו מאיכתי ניקרא יסוד משיהא הוא תחלה. אמר ר׳ חייא מניין שכל דבור ודבור שהיה הקב״ה מדבר עם משה היה משה משה ומשה משיב ואומר הנני ת״ל ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני. זה בנין אב לכלם לפי שהוא תחלה לדברות נמצא מוכיח על הכל. וכן במהנ״ל. ועי׳ בריש ת״כ ה״ג וי״א ושם הובאו דברי ר׳ חייא סתם לפי שהוא התחיל לאסיף הברייתות עי׳ בספרי "Quellen„ ח״א עמוד 72.

יט) ש״ב י״ג ל״ט. וכן במהנ״ל לראייה שניה והוסיפו בזה״ל אע״פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פ״ד י״ז) ולשון זכר לדבר לאו משום שענינו של כלתת ג״כ מלשון כלא כמו שחשב אדמו״ר מהרעז״ה זצ״ל אלא לפי שמשל זה אינו מוכח ממקום אחר ולכן חילק מהרצ״ה ק״ב בביאוריו מדה זו לב׳ פנים א׳ כשהוא מוכח ממקומו הסמוך לו (עי׳ ראייה ראשונה במהנ״ל) והב׳ כשהוא מוכח ממקום אחר.

כ) ירמיה ז׳ ה׳ ובמהנ״ל הוסיף וכה״א שנאתי מאסתי חגיכם (עמוס ה׳ כ״א). ד״א אמר להם ראו ג׳ מקומות שנחרבו נוב ושילו וגבעון הזהרו שלא יחרב אף זה (ומהרז״ו ציין על ב״ר פנ״ד סי׳ ד׳ ששם נמנו ד׳ מקדשות ואני מצאתי שם ז׳ משכנות).

כא) איוב י״ז ד׳. וכן במהנ״ל. ומהרז״ו השיג על יומא נ״ב: ה׳ מקראות אין להם הכרע שחסר מהם פיסוק הטעמים כמו כאן. ועי׳ בס׳ מעין גנים לר׳ שמואל ב״ר נסים מסנות (הו״ל מהר״ש באבער) לפסוק ה׳.

כב) שם שם ה׳.

כג) שמות כ״א ט׳ וליתא במקהנ״ל ולמה״ג ענין אחד עמהם. אבל נמצא במכלתא מס׳ דנזיקין פ״ג (ע״ח:) וגם במכלתא דרשב״י. ובמ״א ובס׳ והזהיר ס״ד:

כד) בראשית א׳ כ״ז. ובמהנ״ל. ועי׳ ברש״י בראשית ב׳ ח׳ מל״ב מדות של ר״א בריה״ג שהתורה נדרשת בהן וללא צורך הגיה מהר״א ברלינר נ״י כאשר אבאר אי״ה בסוף המאמר.

א׳ (כה) ויפל ה׳ א׳ (כו) ויבן ה׳ (כז) השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו שלראשון.

יד מדבר הנתלה בקטן ממנו להשמיע את האוזן בדרך שהיא שומעת כיצד יערוף כמטר לקחי (כח) זו תורה וכי הגשמים גדולים מן התורה שהיא ניתלית [בהן] אלא לפי שהגשמים יורדים ומרוים את הכל להשמיע האוזן כדרך שהיא שומעת.

יה (כ״ה בכ״י) משני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא שלישי ויכריע (ויכריע) ביניהן כיצד כתוב אחד אומר ובבוא משה אל אוהל מועד (כט) [וכתוב אחד אומ׳ ולא יכול משה לבא אל אהל מועד] (ל) הכריע כי שכן עליו הענן (לא) לא היה יכול לבוא כשהיה הענן [שם] וכיון שנסתלק נכנס. ד״א שכל זמן שתינתן לו רשות ובבוא משה לא ניתנה לו רשות לא היה יכול לבוא.

יו (כ״ה בכ״י) מדבר מיוחד במקומו כיצד ותדר נדר ותאמר ה׳ צבאות אם ראה תראה בעני אמתך (לב) למה נתיחד בין שני שמות אלא שאמרה חנה שתי צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים אם אני מהם אהא [חיה לעולם]. ואם אני מן התחתונים אהא פורה ורובה.

כה) שם ב׳ ז׳. כו) שם שם כ״א. כז) שם שם כ״ב.

כח) דברים ל״ב ב׳. וכ״ה במהנ״ל ורק במה״ג נשתנה קצת בזה״ל וכי הגשמים גדולים מן התורה שהתורה נמשלת בהן אלא לפי שהגשמים מרוים את הכל והן מחית ברואים כך דברי תורה הן חיי עולם ונמשלה בגשמים להשמיע את האוזן מה שיכולה לשמוע. וכן הובא בילקוט (רמז תתקמ״ב) ר״א בנו של ריה״ג בל״ב מדות הגדה נדרשת וזו אחת מהן מדבר גדול שנתלה בקטן כיצד יערוף וכו׳. אבל בספרי כאן דרש ר״א בנו של ריה״ג ואין יערוף אלא הריגה ע״ש.

כט) במדבר ז׳ פ״ט. וליתא במהנ״ל אבל נמצא כמה פעמים במקום אחר כגון בסוף פתיחתא לת״כ אשר בה הובא י״ג של רי״ש וע״פ הגהתי מה שחסר בכ״י של מה״ח. וגם אדמו״ר דצ״ה נ״י מביא לשון זה במאמרו על י״ג מדות של רי״ש ממה״ג ריש ס׳ ויקרא בס׳ היובל הנקרא ברכת אברהם ויש לציין שם בהערה ע״ט גם על מה״ח כי אז הלשון מובן ביותר. ועי׳ בספרי זוטא אשר ה׳ זיכני להו״ל (דף כ״ט סע״א ע״ש בהערה כ״ח) ובספרי רפנ״ח. ועי׳ עוד שם בת״כ מאמר דר״י הגלילי ובס״ז מאמר דר״א בנו של ריה״ג.

ל) שמות מ׳ ל״ה.

לא) שם שם ל״ה. ואולי נמצא ג״כ בכ״י של מה״ג לפסוק זה אך עתה אין בידי לעיין שם וכנראה גם אדמו״ר לא עיין בו. וברש״י עה״ת כאן מביאו ויש להוסיף על מראה מקומות שם.

לב) ש״א י״א. ונמצא במהנ״ל ובמה״ג בזה״ל כיצד ותדר . . תניא (ברכות ל״א: א״ר אלעזר) משנברא העולם לא פתח אדם בלשון צבאות עד שבאת חנה ואמר ה׳ צבאות אם ראה תראה. מפני מה נתייחד כאן השם הזה כך אמ׳ חנה לפני הקב״ה רבונו שלעולם שתי צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים והתחתונים פרין ורבין ומתים. אם מן התחתונים אני אהא פורה ורובה כתחתונים ואם אינו פורה אל אמות כעליונים. ועי׳ במדרש שמואל פ״ב סי׳ ד׳ בשם רב ובפסקתא רבתי פמ״ג (קע״ט:) בשם ר׳ יהודה בר׳ סימון וע״פ הגהתי. ורש״י לשמואל מביא ענין זה והוסיף וז״ל זו מצאתי באגדה של ר׳ יוסי הגלילי וכיוון כנראה על ברייתא שלנו.

יז מדבר שאינו מתפרש במקומו ויתפרש במקום אחר כיצד משפחת בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה (לג) משפחות הגרשוני וכו׳ שמענו שהן שמונה משמרות במדבר אבל לא שמענו שצוה הקב״ה שיעשו בניו עשרים וארבע משמרות והיכן שמענו להלן (אלא) [אלה] פקודתם לעבודתם [. .] ביד אהרן אביהם וגו׳ (לד) ומלמד שהיתה מצוה זו ביד משה ואהרן.

יח מדבר שנאמר במקצת ונוהג בכל אם כן מפני מה נאמר במקצת מפני רוב כיצד ובשר בשדה טרפה (לה) שומע אני בעיר תהא מותרת אלא שדיבר הכתוב בהווה שדרכו להטרף בשדה יותר מן העיר.

יט מדבר שנאמר בזה והוא (ענין אחר) [הדין] לחבירו כיצד אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה (לו) וכי יש לצדיק אור בלא שמחה או לישרי לב שמחה בלא אור אלא והוא הדין לחבירו.

כ מדבר שנאמר בזה והוא ענין לחבירו אבל (אנין) [אינו ענין] לו כיצד וזאת ליהודה ויאמר שמע ה׳ קול יהודה (לז) אם אינו ענין ליהודה שכבר נאמר וזאת ליהודה תניהו ענין לשמעון שהוא צריך לו.

כא מדבר (שחוק על שתי) [שהיקש לשתי] מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהן כיצד צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (לח) יכול כשם שהתמר אין לו צל ואין עושין ממנו (כלום) [כלים] כך הצדיקים ת״ל כארז בלבנון או כשם שאין הארז עושה פרי כך הצדיק ת״ל כתמר יפרח תן לו כח היפה שבשתיהן.

כב מדבר (שאינו) [שחבירו] מוכיח עליו כיצד מתן בסתר יכפה אף

לג) במדבר ג׳ כ״ט וכ״ג. וכן איתא במהנ״ל. ולענין מנין המשמרות עי׳ בספרי זוטא (ב׳: הערה כ״ח) ובתוספ׳ דתענית פ״ד מ״ב ובבלי שם כ״ז. (ולא כ״ד. כמהר״ז שעכטער בהערה ס״ח) וירוש׳ שם פ״ד ה״ב (ס״ז ד׳) ובריש מדרש שו״ט.

לד) דה״א כ״ד י״ט.

לה) שמות כ״ב ל׳. וכן במהנ״ל ולשון מה״ח נכון יותר ממה״ג וה״ה א״כ מפני מה נאמ׳ במקצת מפני שהוא רוב הנמצא כיצד ובשר . . יכול בשדה לא בעיר אלא שדיבר הכת׳ בהווה שדרכו להיטרף בשדה לא בעיר. ועי׳ במכלתא מס׳ דכספא רפ״כ וברש״י עה״ת ובפס״ז עי׳ במכלתא דרשב״י.

לו) תהלים צ״ז י״א. ובמה״ג מסיים אלא אור לצדיק וה״ת לשמחה שמחה לישרי לב וה״ה לאור ומאימת דנין אותן משיתקבצו שניהן כאחד ושניהן נאמרו בענין אחד ובפיסוק אחד. וכן במהנ״ל ושם נקרא המדה מדבר שנאמר בזה וה״ה לחבירו וכן הגהתי.

לז) דברים ל״ג ז׳. וכן במהנ״ל ושם נקרא מדבר שנ׳ בזה ואין ענין לו אבל הוא ענין לחבירו ומסיים ומאימתי הוא ענין לחבירו משיצטרך לו זה ולא יצטרך לו זה ובמה״ג הוסיף וז״ל תניהו ענין לחבירו שהוא צריך לו. והראייה במהנ״ל להיפך וז״ל כיצר וזאת ליהודה אם אינו ענין ליהודה שהרי כבר נאמר שמע ה׳ קול יהודה תניהו ענין לשמעון שהרי שמעון צריך לו ואין יהודה צריך לו. וכלפנינו מכוון יותר לדרוש פסוק שמע ה׳ על שמעון. ועי׳ בספרי פשמ״ח.

לח) תהלים צ״ב י״ג. במה״ג רסר ואין עושין ממנו כלים אבל במהנ״ל תאחרים נמצא וע״פ תגהתי כלים במקום כלום ועי׳ בזה שו״ט צ״ב סי׳ י״א ובמד״ר רפ״ג.

ושוחד בחיק חימה עזה (לט) הי״ל ושחד בחיק יכפה חמה אלא ששתק ממנו הכתוב שהראשון מוכיח עליו.

כג מדבר שהוא מוכיח על חבירו כיצד קול ה׳ יחיל מדבר קדש (מ) וכי יש מדבר קדש חול מפניו בלבד והלא כל המדברות חלות מפניו אלא שמדבר קדש הוא התקיף דבר בו הכתוב.

כאן חסר מדה [כד] של מהנ״ל שהיא [מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו].

(כד) [כה] מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכ״ל ללמד [על] חבירו. כיצד ולא תקחו כופר לנפש רוצח (מא) והלא הריגת רוצח בכלל העונשין היתה ולמה יצאת אלא ללמד לרוצח אין כופר אבל לחסרון איברים ולחבלות יש כופר.

(כה) [כו] ממשל כיצד אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו (מב) [על בריו] אם אתה אומר מקלו עדיין חולה הוא אלא שקרא הכתוב גופו [משענת].

(כו) [כז] מרמז כיצד בזאת יבא אהרן (מג) רמז שבית ראשון עומד מנין בזאת ארבע מאות ועשר שנים.

(כז) [כח] מכנגד כיצד במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום (מד) תשבו כנגדן מ׳ שנה.

לט) משלי כ״א י״ד. וכן במהנ״ל. ועי׳ ב״ב ט׳: כדברי ר״א.

מ) תהלים כ״ט ח׳. וכן במהנ״ל והוסיף שם ראייה לדבר (היינו שמדבר קדש הוא התקיף שבהן) ותשבו בקדש ימים רבים (דברים א׳ מ״ו) ונמצא בקיצור גם ספרי עקב פ״מ. ועי׳ שבת פ״ט ותוס׳ שם ד״ה מדבר צין.

מא) במדבר ל״ה ל״א וכן במהנ״ל ושם במדה כ״ח הלשון אבל לוקחין כפר לשן ועין ויד ורגל (ולכויה ולחבורה כ״ה ג״כ בס׳ נ״ע) ולשאר חבילות. וכ״ה במכלתא דרשב״י שמות כ״א כ״ד לנפש רוצח אי אתה לוקח כפר אבל אתה לוקח כופר לאיברים. וב״ק פ״ג: ועי׳ כתובות ל״ז: מכלתא משפטים ספ״ו וספרי מסעי פקס״א.

מב) שמות כ״א י״ט. והגהתי ע״פ מה״ג ומהנ״ל (במדה כ״ו). ועי׳ ירוש׳ כתובות פ״ד ה״ד (כ״ח ג׳) תני ר״ש זה אחד משלשה מקריות שנאמרו בתורה במשל . . אלא מהו על משענתו על בוריו וכ״ה בקיצור ירוש׳ סנה׳ פ״ח ה״ח (כ״ו ג׳) וכ״ה במכלתא משפטים פ״ו (עי׳ עוד שם רפי״ג) ועי׳ בתרגם אנק׳ וברש״י עה״ת וכן במכלתא דרשב״י כאן מה ת״ל על משענתו על בריו הכת׳ קורא גופו משענת.

מג) ויקרא ט״ז ג׳. ובמה״ג הובא במדה כ״ט בין גימטריא לחילוף האותיות. וחסר במהנ״ל ואולי משום דענינו וענין חשבון האותיות אחד הוא. ועי׳ לענין ת״י שנה שעמד ביהמ״ק ראשון וי״ר פכ״א ט׳ במ״ר פי״ח סוף סי׳ כ״א פס״ר פמ״ז (קצ״א סע״א) ופסדר״כ אחרי (קע״ז.) וברש״י עה״ת.

מד) במדבר י״ד ל״ד. ובמה״ג ג״כ במדה כ״ז ובמהנ״ל במדת כ״ח. אבל הראייה של מה״ת לא נמצא עוד כ״א במה״ג. ובמהנ״ל הובא פסוק זה בכדה כ״ז הנקרא ממעל. ומה שמביא שם לראייה למדה כ״ח (מנגד) ירמיה כ״ג ב׳ הובא במה״ח לקמן במדה כ״ח הנקרא מלשון וזה אינו מובן ואולי יש להגיה כמהנ״ל. ובמה״ג מובא פסוק דירמיה בסוף הראיות למדת

(כח) (מלשון) [ממעל] כיצד ותאמרו לא כי על הסוס ננוס על כן תנוסון (מה) בלשון שחטאו בו נידונו.

כט [מלשון] (א) גימטריא [כיצד וירק את חניכיו ילידי ביתו שמונה עשר ושלש מאות (מו) אליעזר לבדו היה מנין אליעזר י"ח וג' מאות].

[ל בחילוף האותיות] כיצד הנני מעיר על בבל ועל יושבי לב קמי (מז) בגימי' מאתב"ש בחילוף האיתיות כשדים ופי' גימי' כגון שכותבין (מעשר מ') [במקום עשר י'] ו[כ]מקום מאה [ה]. ועוד בחילוף אותיות מא"ת ב"ש.

(ל) [לא] מנוטריקון כיצד כרמל (מח) רך מל נמרצת (מט) פירוש נואף ממזר

מרמז. אך בילק' שלח רמז תמש"ד גור' על פסוק מבמדבר י"ד ל"ד ג"כ מנין שדורשין מ נ ג ד באגדה ולפי הנראה מהרצ"ה ק"ב הגי.ה בבאוריו ללא צורך. והוא מביא ג"כ דבס' דרכי נועם (שאינו כעת בידי) ד' כ"ט הביא כמספר הימים אשר תרתם ג"כ במדת כ נ ג ד ב ת ח ל ת ה (כמו שהוא במה"ג).

מה) ישעיה ל' ט"ז. במה"ג סוף מדה (כ"ט) מרמז ובמהנ"ל ממדת מנגד. ודע שבס' אה"כ חסר מדת ממעל לגמרי. ובאמת המדה תקרא ממעל כאשר הגהתי שדרש כעין גזרה שוה מתיבה כמוה שני ממעל לנדרש וכמו כאן תנוסון מננוס. וכן הגיה ג"כ מהרז"ו. ומהרז"ש הציג בהערה פ"ו ג"כ על מ ד ר ש ה ח פ ץ והרגיש בעירבוב דברים שבכאן ולא הגיה ועי' בס' משיב דבר להר"י רייפמאנן עמוד י"ג ומ"ז. ולחשבון המדות צריך למנות מדת ממעל עם מדת מכנגד לאחת כדאיתא במה"ג. ומלת מלשון הוא יתרון ממדת לשון גימטריא דלקמן כדאיתא במה"ג במדה כ"ח „מלשון גימטריא".

מו) בראשית י"ד י"ד. והוספתי ע"פ מתנ"ל וב"ר וכן במהנ"ל במדה כ"ט (בגימטריא) אם לחשבון האותיות שמונה עשר, ושלש מאות דעולה למנין אליעזר. ועי' נדרים ל"ב סע"א ב"ר פמ"ג ב' פמ"ד ט' (ועי' כאן בפי' מהרז"ו) וי"ר פכ"ח ד' במ"ר פי"ח כ"א אג"ב פי"ג פדר"א פכ"ז שו"ט ק"י ד' תנחומא הנדפס מכבר לך לך ובתנח' (הו"ל מהר"ש באבער) שם ט"ז ופסדר"כ פ' העומר (ע' ער"ב) וברש"י עה"ת. ובמ"א כאן איתא וז"ל ולא נשתייר עמו אלא אליעזר בלבד וכן הוא עולה ח ש ב ו ן א ו ת י ו ת י ו ופי' למדה זו במה"ח לקמן עם פי' חילוף האותיות.

מז) ירמיה נ"א א'. וכן כתב בעל הערוך במקום אחד כותבין א' ובמקום מאה ק' וע"פ הגהתי ובענין חילוק מדת גימטריא לשנים חשבון האותיות (γεωμετρία) וחילוף האותיות (γραμματεία) עי' לעיל בהקדמה ועי' פי' רחב על מלת גימטריא בביאורים של מהרצ"ה ק"ב כאן. וגם בבמ"ר פי"ח סי' כ"א מביא לשון גימטריא בחשבון ובחילוף האותיות ועי' ברש"י וברד"ק ובתרג' לזת הפסוק.

מח) מ"ב ד' מ"ב וכן במהנ"ל והכל נמצא שבת ספי"ב (ק"ת.), ועי' בהערה לר' יחיאל בעהאק בהקדמה לב"ר פירוש נכון למלת נוטריקון מאת מהרז"ו. וראה זה ח י ד ו ש ה ו א ממני בפס"ז לבראשית כ"ז מ"א מביא וישטום נ ק ו ד הוא כלומר שונא נוטר נוקם ומהר"ש באבער אינו יודע לפרשו וכנראה הניקוד מורה על תוכן ה נ ו ט ר י ק ו ן שהיו רושמים ומנקדים האותיות כדי שיהא נראה שהם ר א ש י ת י ב ו ת כמו בזמן הזה ודו"ק. אך אחר זה ראיתי שמהר"ש הנ"ל הרגיש בזה בענין נוטריקון במ"א לפסוק זה ע"ש.

מט) מ"א ב' ח'. במה"ג נואף ממזר רשע צורר תועבה ובנ"ע נואף מואבי רוצח צרור תועבה. עי' עוד מנחות ס"ו: ועי' ברד"ק שבת' וז"ל ויש עוד דרש נוטריקון.

רוצה צר תועבה. ופי׳ נוטריקון היא אות שנעשית סימן כגון אברהם אב המון (נ) כרמל רך מל (נא).

(לא) [לב] (ממקום) [ממוקדם ומאוחר] שהוא בענין כיצד ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה׳ (נב) והלא שנו רבו׳ שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד שנ׳ ויבא המלך דוד וישב לפני ד׳ (נג) אלא ענינו ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה׳ ושמואל שוכב במקומו מוקדם הוא.

(לב) [לג] מוקדם ומאוחר שהוא בענין הפרשיות כיצד וידבר ה׳ אל משה במדבר סיני בשנה השנית (נד) זה היה ראוי להיות תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה.

(לג) תרע לך שדברי זה המדרש (נה) בדרך קצרה כמו שאמרו (נו) פרשהו אם אין מפרשין מפני שניהו אמ׳ אין שונין לחכם אבל ההמון הם כמו שאמ׳ הכת׳ צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם (נז) ועוד תמצא בזה המדרש ענינים למקצת מפרשים ואין הלכה כמותן אלא כדי שיוכר האמת מן השקר ועוד ראיתי לכתוב הענינים לפורים ולתשעה באב והכל בדרך קצרה והשם יעזרני על מעשה רצונו:

ואחר שהבאתי דברי מדרש החפץ וביארתי את דבריו יש לי עוד לעשות גומרה של תורה זו לכן אמרתי שב׳ דברים יוצאים לנו מהנ״ל. א׳ שלא רק דברי אגדה מובאים לראייה במדות שלר״א בנו שלריה״ג כ״א דברי הגדה ובחנם דחק בעל נ״ע וגם מהרצ״ה ק״ב להראות למה לא הביא ריי״ש רק י״ג מדות ובהם מעט ממדות של ר״א בנו שלריה״ג. וכבר הראתי לדעת במה״ע שלי "Monatsblätter" (חלק העברי הער׳ ג׳) שנמצא ג״כ הגרסא בל״ב מדות התורה נדרשת ועי׳ בס׳ מדרש תנאים של מהרז״ו (נח). לכן נראה שהמדרש ע״פ מדות היה הלל״מ אך שהתנאים דקדקו

נ) בראשית י״ז ה׳. ועי׳ ג״כ ב״ר פמ״ו ו׳ וברש״י עה״ת.

נא) ויקרא ב׳ י״ד ועי׳ עוד ת״כ ויקרא דבורא דנדבה פרשה י״ג ה״ח.

נב) ש״א ג׳ ג׳ וכ״ת במהנ״ל וגם קידושין ע״ח: ותיבות שנו רבותינו ליתנהו שם ובסנה׳ ק״א: גמירי וביומא ק״ת אמר מר וכן סוטה מ׳: ומ״א: וביומא ס״ט סע״א אנן תנינן ובירוש׳ ספ״ת דפסחים (ל״ב ד׳) תני ר׳ חייה וכן יומא פ״ג ה״ב (מ׳:) וסוטה פ״ז ה״ז (כ״ב.) ובשו״ט א׳ ב׳ ובמדר׳ שמואל רפכ״ז תאני ר׳ חייא. ועי׳ בתרג׳ ובפסוק הטעמים באתנחתא כאשר הבינו כבר הרד״ק וגם מהרצ״ה ק״ב.

נג) ש״ב ז׳ י״ח.

נד) במדבר ט׳ א׳. ומדה זו לא נמנה עוד בס׳ אה״כ ובמהנ״ל נקרא אבל נסמך בראייות אחרות ופסוק שלפנינו לא נמצא כ״א במה״ג בד״ה תני חזקיה ועי׳ ספרי בהעלתך רפס״ד.

נה) אין זו כמדה ט׳ אלא ענין מה״ח בכלל כאשר תראה לעיל שאינו מביא כ״א ראייה אחת.

נו) אולי כיוון על מאמר חז״ל אם קרית לא שנית אם שנית לא שלשת אם שלשת לא פירשו לך (ברכות ח״י. מ״ק ט״ז:) וכדאיתא שם דברי תורה בסתר ומבפנים וכענין שנ׳ (משלי ט׳ ט׳) תן לחכם ויחכם עוד.

נז) ישעיה כ״ח י׳.

נח) והעיר כבר על זה ג״כ החוקר הגדול צונץ בספרו „Gottesdienstl. Vorträge“ (הוצאה ב׳) צד ד׳.

כפי דעתם במנינם ושמותם זה מנה ז' וזה י"ג וזה ל"ב. כי גם ממ"ט מדות התורה נדרשת עי' רש"י תהלים ע"ח ט"ז (ובטעות רש"י סוכה ח' רע"א קורא מס' מדות „מתני' בארבעים ותשע מדות" עי' תוס' ב"ב כ"ז.) והראב"ע כת' בתחלת ספרו יסוד מורא וז"ל אם לא ידע חכמת המדות לא ידע ראית· המדות בעירובין גם מ"ט מדות של ר' נתן (ואולי כיוון בזה לאיזה ס' מאוחר עי' בסהנ"ל של החה"ג צונץ צר צ"ה ואחר זה מצאתי דברים כאלו גם בס' רב פעלים מהה"ג מוה' אברהם בנו שלהגר"א ווילנא שנת תרנ"ד צד מ"ג: אשר שם מזכיר מלבד „מדרש מ"ט מדות" גם „מדרש ל"ב מדות" ובהערה שם שיש מיחסין ברייתא דל"ב מדות לר' יוסי אביו שלר"א). אך זה מצאתי בפתיחתא לאיכה רבתי סי' כ"ג וז"ל אמר יחזקאל לישראל אלו זכיתם הייתם קוראין בתורה שהיא נדרשת שבעה משבעה (היינו על מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא עי' ירוש' סנה' פ"ד ה"ב דף כ"ב סע"א מנין ודגלו ושיר רבה ב' ד' ושו"ט ז' סי' ז' ווי"ב סי' ד' ותנחומא חקת סי' ז' ועי"ש בהוצ' מהר"ש באבער הער' ק"א וק"ב בענין שאר מקומות ששייכים לכאן).

מזה יראה שענין הל"ב (ל"ג) מדות הוא מיוסד כעין ברייתא ואם עמדו כבר נגד סברא זו הי"ה מהרצ"ה ק"ב מפני שכמה ראיות שהובאו כאן נמצאו בש"ס או במדרש אחר משום אמורא וכן גם במה"ג במדה ל"ג כי בשיקול הדעת יש להבין שכמה מאמרות נתיסדו וגם היו מקובלים מפי תנא אחד ונשכחו לענין אומרם וחזרו ונתיסדו ע"י אמורא אבל עיקרם עומד וכביכול ע"י ברייתא שלנו וטבעה חזרו להיות מתוקנים על אדני פז. ועוד העירותי לעיל כי בהקדמה לס' בראשית ממה"ג (הו"ל מהרז"ש אך שם נמצאו כמה טעיות הדפוס) נמצא תנו רבנן משלשים ושלש מדות שהגדה נדרשת בהן ואלו הן. וזה לשון ברייתא ועי' בפכ"ה דאבדר"ן. —

ובזה גמרתי אומר ל"ג מדות. לבל יהו עוד נפרדות. כי הלכה והגדה כגן ורדות (פיילכענפעלד), וחכמי תורה בזה יהו נכבדות.

בן ימין זאב יטרף כבבקר יאכל לעולם ועד ולערב יחל"ק (= יערף כמטר לקח"י) של"ל (= ש"ס) לאי"ט!

Separat-Abdruck aus der Festschrift zum 80. Geburtstage
Sr. Ehrw. des Herrn Rabb. Dr. W. Feilchenfeld in Posen.